

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова М.М. Українська історична мала проза ХХ ст.: проблеми жанру та стилю / М.М. Богданова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2297/117/>
2. Великий українець : Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського / Упоряд., підгот. текстів та фотоматеріалів, комент., приміт. А.П. Демиденко. – К. : Веселка, 1992. – 551 с.
3. Горський В.С. Історія української філософії. Курс лекцій. – 3-тє видання / В.С. Горський. – К. : Наукова думка, 1997. – 286 с.
4. Грушевський М. Звичайна схема „руської” історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства / Михайло Грушевський. // Грушевський М.С. Твори : У 50 т. – Т. 1. / [Редкол. : П. Сохань, Я. Дашкевич, І. Пирич та ін.; голов. ред. П. Сохань]. – Львів : Світ, 2002. – С. 75–82.
5. Грушевський М.С. Предок : Із белетристичної спадщини / [Упоряд., післяслово та приміт. С.І. Білоконя] / Михайло Грушевський. – К. : Веселка, 1990. – 247 с.
6. Дашкевич Я. Постаті : Нариси про діячів історії, політики, культури. – 2-е вид., випр. й доп. / Ярослав Дашкевич. – Львів : Літературна агенція «Піраміда», 2007. – 808 с.
7. Копиленко О.Л. «Українська ідея» М. Грушевського: історія і сучасність / О.Л. Копиленко. – К. : Либідь, 1991. – 184 с.
8. Нестандартні уроки з української літератури. Тема уроку. Прем'єра книжки Михайла Грушевського “Предок”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.ukrlit.vn.ua/lesson/custom/16.html>
9. Шевченко Т.Г. Повне зібрання творів : У 12 т. – Т. 1. / Редкол.: Є.П. Кирилюк (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 1989. – 528 с.
10. Янкова Н. І. Жанрово-стильові і поетикальні параметри творчості М. Грушевського : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 – українська література / Н.І. Янкова. – К., 2008. – 23 с.
11. Янкова Н. І. Історичні коди у творчості Михайла Грушевського / Н.І. Янкова. – К. : ВЦ «Академвидав», 2013. – 160 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academia-rc.com.ua/product/344>.

УДК 821.161.2Танюк – 94.09

РЕЦЕПЦІЯ ПОСТАТЕЙ ПИСЬМЕННИКІВ І МИТЦІВ У ЩОДЕННИКУ «ЛІНІЯ ЖИТТЯ» Л. ТАНЮКА

Стадніченко О.О., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена вивченню щоденника „Лінія життя” Л. Танюка з погляду осмислення особливостей рецепції постатей письменників, акторів, режисерів, громадських діячів, політиків. Здійснено спробу дослідження особливостей авторської оповіді, співвіднесеності її змісту з історичними реаліями описуваного часу, визначено жанрово-стильову специфіку щоденника як жанру мемуарної прози. Особливу увагу приділено інтерпретації постатей Тараса Шевченка, Леся Курбаса, Максима Рильського, Миколи Бажана, Олеся Гончара, Олександра Корнійчука в контексті подій кінця 1960-1980-х рр. У статті зауважується, що роздуми Л. Танюка про знакові постаті тієї доби свідчать про його глибоке розуміння особливостей не тільки українського літературного процесу, а й суспільно-політичної ситуації 1960-80-х рр., на які припадає творча активність письменника.

Ключові слова: мемуаристика, щоденник, інтерпретація, канон, проблематика, жанрово-стильова специфіка.

Стадніченко О. А. РЕЦЕПЦИЯ ЛИЧНОСТЕЙ ПИСАТЕЛЕЙ И ХУДОЖНИКОВ В ДНЕВНИКЕ “ЛИНИЯ ЖИЗНИ” Л. ТАНЮКА / Запорожский национальный университет, Украина.

Статья посвящена изучению дневника „Линия жизни” Л. Танюка с точки зрения осмысления особенностей рецепции личностей писателей, актеров, режиссеров, общественных деятелей, политиков. Осуществлена попытка исследования авторского повествования, соотношенности его содержания с историческими реалиями описываемого времени, определена жанрово-стилистическая специфика дневника как жанра мемуарной прозы. Особое внимание уделено интерпретации личностей Тараса Шевченко, Леся Курбаса, Максима Рильского, Миколи Бажана, Олеся Гончара, Александра Корнейчука и др. в контексте событий конца 1960-1980-х гг. В статье отмечается, что размышления Л. Танюка о выдающихся личностях свидетельствуют о его глубоком

понимании особенностей не только украинского литературного процесса, но и общественно-политической ситуации 1960-1980-х гг., на которые приходится творческая активность писателя.

Ключевые слова: мемуаристика, дневник, интерпретация, канон, проблематика, жанрово-стилистическая специфика.

Stadnichenko O. O. PERCEPTION OF FIGURES OF WRITERS AND ARTISTS IN THE DIARY "LIFE LINE" BY L. TANYUK

The article is devoted to the study of the diary "Life Line" by L. Tanyuk from the point of understanding the perception of features of figures of writers, artists, directors and public figures. The author examines the features of the author's story and correlation of its contents with historical realities of the described period of time. Genre and stylistic specificity of the diary as genre of memoir is determined in the article. Particular attention is paid to Taras Shevchenko, Les Kurbas, Maksym Rylskiy, Mykola Bazhan, Oles Gonchar, Oleksandr Korniyuchuk in the context of the events of late 1960-1980's. The author of the article stresses that L.Tanyuk's reflections of significant figures of that time indicate his deep understanding of not only Ukrainian literary process, but also the social and political situation of the 1960s and 80s, when there was the writer's creative activity.

Key words: memoirs, diary, interpretation, canon, perspective, genre and stylistic specificity.

Щоденник як мемуарний жанр нині привертає до себе більше уваги ніж масова чи елітарна література. Цей жанр не вимагає від автора професійної письменницької підготовки і є прийнятним для літераторів-професіоналів і для яскравих чи пересічних учасників або свідків історичних подій. У щоденниках сучасників часто наявні поєднання двох напрямів нарації: суб'єктивно-пізнавального та особистісно-сповідального. Ступінь вияву кожного з них залежить, перш за все, від мети, яку ставить перед собою автор, а також від міри відвертості, відкритості, сміливості автора. Стиль викладу спогадів зумовлений особистими переживаннями оповідача, а також тим, що осмислення чи аналіз історичних потрясінь потрапляють під вплив колективної оцінки інших мемуаристів.

На думку М. Коцюбинської, яка дослідженню природи і специфіки української мемуаристики присвятила чимало праць, «спогади, листи, щоденники, з усією своєю специфікою, разом становлять напрочуд змістовний і своєрідний інформативно-психологічний феномен на непевній рухомій межі між сьогодні і вчора, між живим і неживим, між документом і сповіддю, реальним фактажем і художнім узагальненням. У самій природі художньої документалістики закладено синтез двох начал – художнього і документального. Це серйозне пізнавальне джерело і водночас естетичне переживання. У цьому її природа і особливий чар» [3, с. 27]. Вона стверджувала, що «як межове явище художня документалістика у всіх своїх іпостасях жива й багатовимірна, насичена неповторними реаліями і яскравими суб'єктивними враженнями, залишає по собі відчуття автентичності і водночас не чужа художньому домислу» [3, с. 27].

Традиційно щоденники як література non fiction сприймалися як художньо-психологічний документ доби. За часів становлення України як суверенної держави щоденники, спогади українських письменників, митців, громадських діячів України, представників української діаспори набули особливого суспільного значення і викликали чималий інтерес. Через трагічність їхніх доль, глобальні суспільно-політичні зміни і зрушення, а також часом зовсім непередбачувані наслідки цього автори мемуарних творів, відчувши складність епохи та потребу осягнути джерела, сутність, перспективи того, що відбувалося, змушені були виробити свої чіткі ідеологічні переконання.

Літературознавець О. Галич вважає, що «на рубежі XX-XXI століть щоденник все більше охоплює різні іпостасі людського життя – від заглиблення у власний внутрішній світ автора до відтворення визначальних подій національної та світової історії. Особисте викликає інтерес у читача такою ж мірою як і суб'єктивне бачення автором розвитку соціально-історичних процесів на переломному етапі еволюції» [1, с. 60].

Дослідженню щоденників українських письменників та громадських діячів присвячені наукові праці літературознавців В. Галич, О. Галич, Д. Затонського, Н. Ігнатів, А. Ільків, Г. Мережинської, М. Степаненка, К. Танчин, науковців українського зарубіжжя О. Воропая та Г. Костюка. А такі зарубіжні літературознавці як Н. Банк, В. Барахов, П. Басинський, М. Борщаговський, Л. Гінзбург, М. Голяшевська, С. Екштут, В. Кайзер, С. Рудзівська, Н. Смолякова, А. Тартаковський, І. Янський займалися розробкою теоретичних проблем жанру щоденника.

Актуальність цієї статті полягає в необхідності висвітлити особливості щоденника Леся Танюка. Мета статті – розглянути щоденник „Лінія життя” Леся Танюка з погляду оприявлення рецепції постатей письменників та митців у контексті українського літературного та суспільно-політичного процесів II половини XX ст.

Щоденник Леся Танюка «Лінія життя» містить фрагменти майже двохсот томів щоденників, що охоплюють різного роду події мистецького та суспільно-політичного життя 1960-1980 рр.

Дослідниця Ільків А. вказувала, що «центральною формою фактографічного типу щоденника досліджуваного періоду є документальний образ доби, значимість якого у тексті настільки велика, що нерідко автору відводиться другорядна роль, він перетворюється в автора-літописця, автора-хронікера, а матеріал превалює над його рефлексіями чи коментарями. У „Лініях життя” Л. Танюка доба дисидентства

представлена способом безпосередньої авторської характеристики і оцінки, а також опосередковано, через включення в текст щоденника відкритих листів, виступів на суді, статей, приватного листування” [2, с. 5].

У щоденниках образ доби створюється через відтворення в хронологічному порядку з певною періодичністю подій, що відбувалися на очах автора, а також через їх інтерпретацію, по-перше, власне автором, а, по-друге, через зображення та оцінку їх іншими учасниками.

«Щоденниковий «плин свідомості» неоціненний для осмислення ключових соціально-психологічних процесів і явищ, моделей буття – особливо в умовах несвободи», – вказувала М. Коцюбинська [3, с. 22].

Для читача і для дослідника літературного процесу цікавою особливістю щоденників є рецепція постатей письменників, митців, громадських діячів. Тоді, крім образу автора щоденника, подано розмаїту систему емоційно-оцінних суджень про його ж колег, які так чи інакше причетні до його життя і діяльності і викликають у нього певні рефлексії, варті того, щоб бути записаними у щоденник. Часто автор щоденника звертається до осмислення сутності і значення більш чи менш знакових постатей у його житті та суспільства, особливо це відбувається в час переломних моментів у суспільно-політичному процесі. У щоденнику «Лінія життя» Л. Танюка особливо багато уваги приділено не тільки письменникам, а й митцям, зокрема акторам, режисерам, художникам, працівникам культури різних рангів, громадським діячам, представникам тодішньої партноменклатури, завдяки чому створюється досить строката, але в той же час об’єктивна картина життя.

Серед тих, хто населяє життєвий простір щоденників Л. Танюка «Лінія життя», Т. Шевченко, М. Куліш, Л. Курбас, О. Корнійчук, І. Дзюба, В. Чорновіл, О. Гончар, М. Рильський, М. Стельмах, В. Некрасов, В. Висоцький, Н. Суровцева, А. Малишко, Є. Сверстюк, І. Світличний, С. Параджанов, О. Солженіцин, А. Сахаров, О. Дейч, Н. Кузякіна, І. Дзюба, А. Горська та ін.

У передмові до щоденника сам Лесь Танюк зазначає: «Фактично це історія одного українського радянського і пострадянського життя – з усіма його інтелігентськими ілюзіями, змінами світогляду й становленням – на тлі мінливої доби – від перших кроків бунтівного радянського шістдесятництва до незалежницького українського парламентаризму межі ХХ-ХХІ ст.» [4, с. 3]. Нотатки Л. Танюка, які писалися за різних обставин, часто є аналітико-оціночними роздумами про поточний момент, особливо в літературно-мистецькому житті, і про людей, які його оточували.

Л. Танюк, описуючи своє вимушене перебування за межами України, коли йому як молодому режисеру було заборонено працювати в українських театрах, багато уваги приділяє самоосвіті, читанню художньої літератури та осмисленню її ролі в житті суспільства. 24 травня 1968 р. в щоденнику він занотовує, що придбав у «Пушкінській лавці» «Твори Т. Шевченка з малюнками» видання В. Яковенка, 1911 р.: «Більша частина тут – російською мовою, і це для мене, може, нове – в такій кількості. Що «Дневник» написаний російською, я знав, це було мені і є психологічним нонсенсом, зліпком доби й умов. Але що так він майстерно володіє російським віршем... «Слепая» й «Бесталанний» – дві поеми російською; «Бесталанний» з присвятою Варварі Репніній, – салон, Пушкін, Фет і Тютчев в одній особі. Щось такого було в Лесі Українці – «Когда цветет никотиана»; спроба показати, що вона володіє російською не згірш од української і «могла б»... , якби не переконаність. [...] А й українська мова була у Шевченка зовсім інша: «прислав міні», «твоє радостное письмо»...? чорти їх батька знають... Оця культивация Шевченка в кожусі й шапці – теж знак нашого національного комплексу неповноцінності. Себто будь-що треба підкреслити його «народність», дядьківство, він – як усі. Але ж у тому й суть, що він – «не як усі», він – Шевченко! З нього роблять тип українця – отакі вони всі, українці, – огрядні, з черевцем, вуса, кожен собі на мислі» [4, с. 178–179].

Уже тоді Л. Танюк замислювався над феноменом Т. Шевченка, рецепцією його в українському суспільстві, спробою визначити Шевченка не просто як геніального поета, а як тип українця, який є актуальним і нині. Далі, читаючи щоденник Т. Шевченка, у записі від 3 червня Л. Танюк переписує собі рядки, які характеризують Шевченка і зроблені чужою рукою: «Дневник» Шевченка, 11 сентября, 1857 рік, вписано іншою рукою – В. Кишкина: «P.S. Далее не жди тож от Тараса, о бедное, им любимое человечество, никакого толку, и большого величия, и мудрого слова, ибо, опохмелившийся, як некий аристократ (по преданию крестившийся водкою), опохмеление немалое и деликатности не последней: водка вишневая, счетом пять (а он говорит 4, нехай так буде), при оной цыбуле и солёных огурцов велие множество» [4, с. 186].

Навівши ці рядки, які мають певний оцінний характер стосовно поведінки Т. Шевченка, Л. Танюк, напевно, глибоко замислившись над прочитаним, робить свої коментарі до цитати, що невідомо, як потрапила до щоденника Шевченка: «Не був Тарас Григорович пам’ятником із суворим застиглим поглядом, як ото в Києві, де він понурий і в воду опущений. Був людиною, і ніщо людське не було йому чуже. Я знаю людей, яких його «Дневник» розчарує. Не того вони в ньому шукали. Пише – про погоду, географія подорожі, зальоти в сні... Провали в пам’яті. Чужі вірші, уривки почутих фраз і жартів» [4, с. 187].

І не втримується від особистих суджень про Кобзаря: «Для мене ж, який не уявляє собі довкілля й доби, щоденниковий Шевченко анітрохи не розбігається з тим, який проступає крізь поезію. Навіть більше: в поезії він себе не вичерпує. Талант ніколи не грає на одній струні, талант – завжди акорд. Талант неодмінно – бодай трохи – містифікує. Оскільки талант є перевтілення, переображення (Курбас – перетворення)» [4, с. 187].

У щоденнику «Лінія життя» Л. Танюк не може обійти ті процеси, що відбувалися в Україні після розгону шістдесятництва, коли влада брутально нищила будь-які прояви національного, залишаючи тільки спільне, «совкове», як він, зокрема, вказував «Чуття єдиної родини – без українців й України» [4, с. 289]. Про спалення Погружальським – колишнім смершівцем – бібліотеки українських першодруків Л. Танюк подає розлогі роздуми, де неодноразово звертається знову до Шевченка. Він вказує, що показовим був той факт, що бібліотеку спалили саме під час шевченківських свят – 24 травня. «А насправді йде велика війна з Шевченком. Його найбільші політичні поеми («Осії», гл.14., «І мертвим, і живим...»), «Розрита могила» та ін.) замовчуються. Є спеціальна вказівка суворо наглядати за Шевченковими святами й концертами, щоб вони проходили на рівні гопака, а то, не дай Боже, сплине щире слово Кобзаря, пробудить у когось думку про Україну, про «нашу, не свою землю». А скільки в журналах і газетах було знято цензурою матеріалів, статей, віршів про Шевченка, в яких секоти добачили «натяк» на сучасне становище України?» [4, с. 295].

Про феномен Т. Шевченка, якого комуністична влада подавала у своїй інтерпретації для читача, але який у всі часи був символом України, знов згадує Л. Танюк і висловлює своє розуміння ситуації: «Шевченка боявся цар. Бояться його й наші партійні царисти, бо не дарма вони стягнули на гору в Каневі на день свята хмару війська і міліції та переодягнених кагебістів. А чи були там люди? Людей впускали до Шевченка за перепустками» [4, с. 295]. Потім він звертає увагу на те, що вершиною всього були події 22 травня в річницю перевезення останків Шевченка з Петербурга і перепоховання в Києві, коли парторги й декани бігали по студентських аудиторіях і попереджали, що хто буде біля пам'ятника Шевченка 22 травня, того автоматично виключать з університету. Л. Танюк вказує, що незважаючи на заборони, біля Шевченка таки зібрався велелюдний натовп, багатьох з них вигнали з роботи, почали тягати кагебісти. І знову повертається автор щоденника до попередньої тези: «Так вони бояться Шевченка. І воюють з ним. А війна з Шевченком – це тільки частина війни з українським народом і українською культурою. Спалення українки в бібліотеці – також частина цієї війни.. «Учіться, брати мої, думайте, читайте», – закликав Шевченко. Думайте» [4, с. 295-296].

Продовжуючи тему відзначення ювілею Т. Шевченка, у записі від 10 січня 1964 р. Л. Танюк занотує: «Не знаю, що це буде, але, очевидно, прийнято рішення зробити з Шевченка Корнійчука. І в інституті, і в міністерстві, і в театрі – всі, затаївши подих, готуються до 150-річчя Шевченка. Але робиться це на такому державному рівні, що уже не збагнеш, кого святкують, – Шевченка чи Хрущова з томиком Шевченка у руці. Є цілий список творів, строф і рядків з «Кобзаря», яких уживати в жодному разі не можна. Під страхом звільнення з роботи чи вигнання з партії. Газети друкують про Шевченка таке пісне й промовисто-чиновницьке, що аж сором бере» [4, с. 7].

Зауважимо, що рецепція постаті Т. Шевченка в щоденнику Л. Танюка підтверджує і поглиблює ту оцінку його історичної ролі, яка є в українському суспільстві. Автор щиро і відверто продемонстрував особистісне сприйняття постаті Т. Шевченка. Л. Танюк показав своє розуміння феномену і культу Т. Шевченка, творчість якого сприймається в народі як один із чинників самоусвідомлення української нації та її прагнення до незалежності упродовж століть.

Характеризуючи ситуацію, що склалася на початку 1960-х рр., він після аналізу стану літературного процесу в Україні, зазначив, зокрема, таке: «На Україні якнайшвидше треба видати повного Шекспіра. Навіть не для театру. Убивство Куліша й Курбаса, самогубства Хвильового й Скрипника, нищення найкращих, зрада родини й дружини, садизм колишніх єдиновірців, облуди й обмови мільйонів мільйонами – цього не можна зрозуміти у всенациональному плані без Шекспіра. Спочатку треба пережити це на театральному макеті. Лише після цього українська людина зможе осягнути весь трагізм тих років... Зараз ми тішимо себе ілюзією, що – знаємо, що – розуміємо, стали мудріші й досвідченіші за своїх попередників, рожевощокких комсомольців і комсомолок у червоних хустках, бо прочитали після цього Ремарка, і Хемінгуея, і навіть зазирали у Кафку і Йонеско. Чорта лисого ми розумніші» [4, с. 40].

Свої роздуми Л. Танюк продовжує та поглиблює в листі до І. Світличного від 07 січня 1965 р., різко висловлюючись про свою незгоду з оцінкою творчості Миколи Куліша літературознавцем Н. Кузякіною. Він зізнається, що йому особливо прикро за спрощення явищ складних, зокрема драматургії М. Куліша: «Вся її селянська «пієтизація» Куліша в «чоботях і під стріхою» [...] – справляє сумне враження. [...] Кузякіна не любить і не розуміє справжнього театру. І тому – викривлює суть. Ну що за манера пояснювати, – сьогодні, у шістдесятих, – що «поява у М. Куліша рис націоналізму зумовлена значним впливом М. Хвильового та Л. Курбаса?» [4, с. 44]. Далі Л. Танюк, який постійно займався дослідженням та інтерпретацією творчості М. Куліша і Л. Курбаса, і саме завдяки якому чимало їхніх творів побачили

глядачі навіть не в Україні, емоційно вступає в суперечку з оцінками Н. Кузякіної зазначаючи, що «нема сумніву, що без Курбаса Куліш був би гнат-юрівський, не вийшов би за межі карпенко-карівського, але колгоспного письма й ніколи не дав би ані «Патетичної сонати», ані «Малахія», не кажучи вже про «Мину... Для неї в цій книжці всі кращі п'єси Куліша – «ознака ідейної кризи», «для театру», «гнітючий провал» [4, с. 44]. Очевидно, ця книга Н. Кузякіної викликала негативну реакцію Л. Танюка, і він зовсім не стримується, різко критикуючи її. Зокрема він зазначає, що хіба для реабілітації письменника Куліша треба знову розстріляти режисера Курбаса? «Вона або поспішає й «походя» кидає у бруд коштовності, які доведеться потім піднімати іншим, себто вона не знає їм ціни. Або знає, – але продовжує політику дозованої правди, через що – свідомо дезінформує й ускладнює майбутнім дослідникам життя» [4, с. 44].

Варто відзначити, що наведені вище міркування Л. Танюка про Куліша і про Курбаса не є одиничними в щоденникових записах. Оскільки сам автор – драматург, режисер, причому щиро закоханий в український театр, але тоді був відлучений від нього через ідеологічні причини, то тема театру і української драматургії, зокрема найбільш яскравих її представників, постійно виникає у його нотатках і розкриває ці питання автор заглиблено і професійно. Ці щоденникові записи могли б стати частинами наукових праць із театрознавства чи театральної критики. У той час він міг довірити ці свої записи тільки щоденнику.

Оскільки щоденник Л. Танюка писався в еміграції, більшою мірою в Москві, де він працював у різних театрах, відчуваються його дещо відсторонені, ніби з боку, оцінки того, що відбувалося в Україні, хоча очевидна його глибока поінформованість про стан української літератури та її окремих, найбільш знакових, представників. Його погляд здалеку здається досить об'єктивним, без особистої заангажованості та залежності від тих, про кого він пише.

У записі від 14 травня 1972 р. Л. Танюк з-поміж всього іншого, зазначив: «Частиною душі – я в Києві, крихта мене – тут, у театрі, а ще більше мене – отут у щоденнику, куди, здається, ніхто не заглядає. [...] А щоденник, сподіваюсь, мене переживе. Може, колись, як усе обросте мохом забуття або зміняться часи, комусь захочеться розкопати цю гилу цивілізацію під назвою «соціалізм». [...] Як відходили з життя, загнані й убиті, найкращі, найталановитіші, і як процвітали ідіоти й ідіотіссімо, вбивці й садисти, бидло, раби й підніжки... [...] Ми робили, що могли – інколи навіть більше. [...] Хай ніхто не кине у нас камінь. Ми такі, які й були. Не кине ні в нас, ні в Івана Світличного, ні в Івана Дзюбу, ні у Славка Чорновола, ні у Валентина Мороза, ні в Стуса, ні в Оксану Яківну, яка давно вже сама перейшла в епос» [5, с. 71].

У цих нотатках автор щоденника щиро викладає свої судження стосовно особистого ставлення до ситуації і Україні 1970-х рр. Нині це читається, як діагноз тій системі: «Звісно, я хотів би жити виключно – у Поезії, жити театром і Музикою. [...] Будь я на Україні, у Києві, серед своїх, тягнув би три вози – і не стомився б. А тут змушений працювати ще й на самоствердження, тобто на свисток. Уявляю собі Курбаса тоді у Москві, після вигнання з України, – тут, у театральній тьмутаракані. Або Куліша, змушеного писати російською чи польською...» [5, с. 72]. Його гнітить та атмосфера, що склалася в мистецтві, а також те, що протистояти їй практично неможливо. Лесь Танюк роздумує над тим, як змінити ситуацію: «Якщо не брикатись, на Україні для акторів більше перспектив. Для акторської природи, для театру. Ми – театральна нація, як Чехія – нація музичних ансамблів. Нас хлібом не годуй, а в театр – пусти. (Ось і не годують?) Як малі діти, ми схильні до гри; це одна з причин, чому ми досі не завмерли...» [5, с. 72]. І вже зовсім розпачливо, майже без надії, автор констатує: «Але на Україні немає народу. А тому нема глядача. Є – населення, є – публіка. Заздрю французам, німцям, італійцям. «Якби ми дожили до національного театру, то стали б нацією», – писав понад двісті років тому Шіллер. Ідея витворення національного театру – була ідея корифеїв, потім – Курбасова. Сьогодні за цю ідею запроторюють до в'язниці» [5, с. 72]. Цю тезу зустрічаємо в щоденнику часто в різних інтерпретаціях.

Часто Л. Танюк коментує зі свого погляду багатьох діячів української культури, які на той час представляли її офіційно. Зокрема, неодноразово він звертається до рецепції неоднозначної постаті в українському мистецтві – Олександра Корнійчука. Так, у щоденнику вміщено інтерв'ю автора з О. Корнійчуком, записане в лютому 1965 року, де йому запропоновано дати відверті відповіді на питання про стан української драматургії, оцінити творчу діяльність Л. Курбаса та М. Куліша. На жаль, не всі відповіді є глибокими, хоча з певними натяками – хто знає, той зрозуміє. Наприклад, на питання про Курбасовий стиль 30-х рр., О. Корнійчук відповідає: «А чорт його знає. Важко, бо він не повторювався. Кожна нова вистава – новий театр. Бо ми б тепер не варились у старому дранті. Режисер дивиться тобі в рот – «чого изволите?» А Крушельницькій не дивився – і був театр! А Курбас не дивився – і був театр!» Потім Л. Танюк часто згадує Корнійчука з тієї чи іншої проблеми української драматургії, при цьому закидаючи, що якби не такі пристосованці до системи, як він, то й театр був би інший. У записі від 31 травня 1972 р. автор щоденника зробив огляд останніх подій, в основному згадав, хто нещодавно помер, і зосібна зупинився на постаті Корнійчука: «14 травня помер Олександр Євдокимович Корнійчук. Під офіційні дзвони й недержавні некрологи. Епоха урядової драматургії іде у відставку – Погодін, Леонов, Корнійчук. Пішов у найбільш невідходящий момент: його майбутня п'єса могла б бути про Сахарова чи Солженіцина, там міг би діяти

підпільник «з-за кордону» Добош, галасували б сцені всілякі «націоналістичні спритники» – від Валентина Мороза до Чорновола й Дзюби... все могло б бути [5, с. 77].

А далі запис продовжується вже не іронічно, а навпаки з оцінними судженнями постаті Корнійчука і його контексту: «Шкода Корнійчука. Талановитий був чоловік. Але пішов власною волею у рекрути, на все життя – одержував чини й посади, а писати ставало усе гірше [...]. Не давало спокою Танюкові й те, що став Корнійчук жертвою обставин сам і не захистив тих, хто був від нього залежний. Він висловлює докір Корнійчукові за те, що він не зміг протистояти системі. Через прийом інтертекстуальності автор показує своє ставлення до нього: «Ну що, синку, допомогли тобі твої ляхи?» Чим кінець Корнійчука кращий за кінець Куліша? Тим, що Куліш пішов закатований у хвилі Білого моря, а Корнійчук вмер у лікарняному ліжку, доглянутий вітчизняною медициною і Мариною? Прости йому гріхи його.... Тепер він постав перед Божим судом і глибоко нещасний перед історією. Найстрашніше – стояти перед нею голим» [5, с. 77].

Постать О. Корнійчука розглядається Л. Танюком у зіставленні з трагічними посталями М. Куліша і Л. Курбаса. Паралелі, проведені ним, передають і підкреслюють трагічність рецепції О. Корнійчука в українському суспільстві: «Голими кидали під лід Курбаса і Куліша з баржі, якщо Гірнякові видіння правдиве... Але перед історією Курбас і Куліш не голі, від них лишилося – багато. Їм є що сказати про себе. А якщо ми спроможемося нарешті видати оці книжки, про них дізнаються й інші. Колесо закрутиться, і зовсім не в той бік, куди крутив його Олександр Євдокимович... Отож він трагічно помилився, і що тепер напишеш через двадцять літ про Корнійчука? Знову «Ескадра» й «Фронт» – та й по всьому? Хто читатиме дисертації про його драматургію і статті про ці вистави. Хіба хтось колись проаналізує і його як жертву доби соціалістичного реалізму?» [5, с. 77].

У записі від 26 грудня 1968 року Лесь Танюк, після детального аналізу своїх роздумів про поточну ситуацію в Україні і світі, як висновок, занотував таке: «Я помилявся щодо своєї тимчасовості життя у Москві. Київ – раби, підніжки, грязь Москви, варшавське сміття... Шістдесятництво розбили, насувається хмара погромів. Тут легше сказати про Курбаса щось пристойне, аніж у Києві чи Харкові, де «пристойні» народні артисти, учні Леся Курбаса, продають його на першому ж перехресті. Рабська провінція, губернія, хахла й малороси, яким «какось-то по-руському льокше...» [4, с. 243].

У роздумах Л. Танюка чимало уваги приділено його близьким друзям-шістдесятникам, які в цей час саме були в епіцентрі суспільних подій. Наприклад, трагічна загибель художниці Алли Горської, яка сколихнула тодішнє суспільство, але владою була кваліфікована як побутове вбивство. До нього в Москву всі новини приходили з великим запізненням. І те, що в Україні вже встигали пережити, у Танюка тільки ставало актуальним. З приводу смерті Алли Горської, з якою, судячи з нотаток, їх пов'язували творчі стосунки, автор записує в щоденнику 12 грудня 1970 р.: «Немає Алли. Яскравої, голосної, упертої, прямодушної Аллочки... [...] Розповідь про похорон Алли нагадала мені інший похорон – Миколи Хвильового. Те, що розповідав Крушельницький, те, що розказувала пані Оріся, про що – у Смолича... Спільне й інше. І самогубство (якщо це було самогубство!) Хвильового, і вбивство Алли Горської – це крапки на певних епохах. Забудьмо «телячі восторги» доби «відлиги». Нас починають нищити тими ж методами, що й раніше. Вбивство Горської – спосіб залякати націю. Це попередження українській інтелігенції: дограєтесь, як ВОНА. [...] Така смерть, а у світі ніби нічого не сталося! У Москві не сколихнулося й маленької хвилі. Невже й справді – страх?» [4, с. 538]. А вже 13 грудня Лесь Танюк довіряє щоденнику свої нотатки про «еліту української нації» і в підтексті засуджує її поведінку стосовно похорону Алли Горської: «Бажани й Смоличі мовчать. Їх давно не чути. Чому на похорон Алли – не було Драча й Олійника, Коротича й Загребельного, Гончара й Стельмаха? Ну, всі ці Лопухови й Левади, Зарудні й Коломійці, Левчуки й Кондуфори – зрозуміло. Але ж є й справжні люди, які повинні були б зрозуміти, що таке Алла Горська! [4, с. 540]. Записи в щоденнику Л. Танюка свідчать про його неоднозначне, якоюсь мірою суперечливе ставлення до багатьох колег та їхніх вчинків, які викликали суспільний резонанс. На той час це були надто сміливі нотатки, які й зараз сприймаються актуально.

Багато записів у щоденнику присвячені коментарям тодішньої політичної ситуації в Україні й світі та окремим громадсько-політичним діячам. Зокрема, не оминає увагою Лесь Танюк і постать популярного тоді в колах інтелігенції академіка А.Д. Сахарова, відомого правозахисника періоду 1970-80-х рр. Після зустрічі з ним автор щоденника емоційно висловлює своє захоплення цією людиною: «Хай там що кажуть – цей чоловік вражає до глибини душі. Деякі його тези шокували й мене, який вважав себе загартованим... [...] Безжалісний скальпель Сахарова – найрезультативніший інструмент для змін в Союзі й поза ним... Непоказна пластика, зосередженість ніби на чомусь своєму – але водночас тримає в міцних руках уваги весь процес, у найдрібніших деталях, які іноді й визначають ступінь довіри до процесу. [...] Жодної пози й показухи. Скільки вже я їх бачив, малих і більших героїв і вождів, кожен ніби проситься на книжкову палітурку чи в кіно пробу, слова у простоті не скаже. Сахаров – не такий, для нього всі оті вартості іміджу – вчорашній день. [...] Ох, якби зняти фільм про Сахарова! Це ж усе пропаде, все вкриється темрявою – і ніхто не знатиме, не відчуже, який це був чоловік!» [4, с. 545].

Аналізуючи постать А. Сахарова, Л. Танюк зазначає, що він єдиний із московських знайомих, який підтримав тезу про те, що Україна, як і республіки Прибалтики, – те саме, що Польща, Угорщина, Чехословаччина. Він вказує, що саме А. Сахаров аргументував думку про те, що на тому етапі головним чинником розпаду системи стали національна проблема і національні рухи. При цьому Л. Танюк зауважує, що російська інтелігенція не хоче визнати української проблеми. Вони вважають, що Україна для них занадто «своя», щоб прирівняти її до Польщі, Латвії чи Литви. Подавши в щоденнику концепцію правозахисної діяльності А. Сахарова і вказавши, що на першому місці він розглядав права окремо взятої людини. Роздуми про постать А. Сахарова завершуються пафосним висновком: «Якщо Солженіцин – лауреат Нобелівської премії, то якої ж нагороди й відзнаки вартий Андрій Дмитрович! Розумію, це різні площини, проте Солженіцин – так само з етиків і моралістів, це не більше і не менше, але це – інше. Валентин Мороз обстоює одержимість і віру. Ідея прекрасна і вічна. Сахаров дає світові багато більше: він розтлумачує світ. Галілей не був віруючий і не був одержимий. Але він знав і бачив щось таке, що стало законом. Що, власне, й без нього було законом – просто він це пізнав, осягнув – і передав нам. Сахаров – з тієї ж когорти. Але він, може, етично послідовніший за Солженіцина, на фуфайці якого вже є сліди непослідовності» [4, с. 546]. До речі, в іншому записі йдеться про реакцію влади на присудження Солженіцину Нобелівської премії: «Відтепер він не просто «ворог народу», а «відщепенець», якому місце виключно «на смітнику історії» [4, с. 529]. Далі про те, що його знайомий Мікаша повідомив, що чув по радіо під грифом «С кем вы, мастера культуры?», як Корнійчук говорив про Солженіцина. «Называл его врагом народа и внутренним эмигрантом. И требует судить его как предателя родины» [4, с. 530].

Рецепція постатей письменників, митців, громадських діячів у суспільстві, відтворена автором щоденника в такій формі – роздумів, осмислень, оцінок, характеристик, навіть елементів портретування – свідчить про рівень авторського досвіду Леся Танюка. Варто зауважити і про те, що твір «Лінія життя» може бути віднесений до белетризованого типу щоденника, у якому хоч і витримані норми щоденникового канону, але наявні гармонійно вплетені риси новаторські, які дозволяють говорити про те, що зі щоденникових записів на тлі системно описуваного в хронологічному порядку постають образи доби, образи тих, хто її творив, й образ автора як носія філософських, моральних, світоглядних позицій. Щоденник «Лінія життя» Л. Танюка є метажанровим твором, бо складається зі щоденникових нотаток, роздумів, листів, статей, рецензій, публіцистичних оцінок, уривків з майбутніх творів і власних вражень від того, що відбувалося навколо. Викликають інтерес його роздуми про окремих письменників – його сучасників, оцінка їхньої творчості в умовах тоталітаризму та загальної атмосфери в літературі та мистецтві. У щоденнику Л. Танюка від початку до кінця спостерігається послідовне прагнення автора відтворити свій погляд на добу, який би відбивав його концептуальне і світоглядне розуміння того, що відбувалося, а також окремими штрихами створити цілісну рецепцію постатей, які його оточували.

Щоденник Л. Танюка, ніби літопис життя української інтелігенції 1960-1980-х рр., де в авторській інтерпретації представлені найбільш знакові постаті доби шістдесятництва, може стати предметом дослідження не тільки в галузі мемуаристики, але і як зразок літератури non fiction стане об'єктом зацікавлення для істориків, культурологів, мистецтвознавців, філософів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галич О. Театр, драма і драматурги в щоденниковому дискурсі Олеса Гончара / О.А. Галич // Щоденники Олеса Гончара в парадигмі соціальних комунікацій і літературознавства : [колективна монографія] // – Луганськ : СПД Резніков В.С., 2013. – 88 с.
2. Ільків А. В. Жанр щоденника в українській літературі II половини ХХ – початку ХХІ століть. // автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 „Українська література” / А.В. Ільків. – Івано-Франківськ, 2008. – 20 с.
3. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси. Екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної літератури. / М. Х. Коцюбинська. – К. : Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 70 с.
4. Танюк Л.С. Лінія життя: (3 щоденників) : У 2 т. / Танюк Л.С. – Х. : Фоліо, 2004. – 557 с. – (Твори : в 2 т. / Л. Танюк , Т. 1. : 1964-1970).
5. Танюк Л.С. Лінія життя: (3 щоденників) : У 2 т. / Танюк Л.С. – Х. : Фоліо, 2004. – 558 с. – (Твори : в 2 т. / Л. Танюк , Т. 2. : 1971-1980).